

Nagovor ob začetku simpozija

Spoštovani,

v veliko veselje mi je, da vas lahko pozdravim v imenu Slovenske akademije znanosti in umetnosti prav ob simpoziju o Antonu Žaklju – Rodoljubu Ledinskem.

Še iz časov svojega otroštva se namreč spominjam, kako mi je oče, ki je kot skrben knjižničar posebej evidentiral vse kulturne delavce, povezane z Dolenjsko, nekoč potožil, kako celo profesorji slovenščine ne poznajo več Marnovega *Jezičnika*, kaj šele da bi vedeli za Antona Žaklja in Jožefa Žemljo. Oba je v svojem *Jezičniku* nekdaj obravnaval tudi Josip Marn, ki je, sam duhovnik in predsednik Slovenske matice, Žaklja imenoval celo »Prešerna-duhovna«, torej pesniškega Prešerna med duhovniki, ker je bil tudi Žakelj posvečen mož. In to razmerje med obema bi lahko ponazorili kar z besedami iz Žakljevega zapisa pesmi *Črni kos*: »Prelepo poje črni kos, pa lepši poje slavec še«. Vendar je Ivan Grafenauer to povezavo pesnika s Prešernom razložil le kot Prešernovo degradacijo, ker naj bi se lahko nanašala samo na njuno pivsko bratstvo.

Predvsem zaradi očetove kritične opombe o nerazgledanosti profesorjev sem odtlej imeni Žakelj in Žemlja poleg še nekaterih podobnih nosil v mladostni spominski zakladnici srca kot nepogrešljive in celo znamenite, četudi kuriozne pojme, ki so dotlej res že izginili iz splošnejše kulturne zavesti; danes, ko so v svoji obrobnosti videti še bolj pozabljeni, pa se bo Žakljevo ime v znamenju dejavnosti akademijskega razreda za filološke in literarne vede spet prebudilo na slovenski Akademiji.

V svojem delu *Iz knjige spominov* je v poznih letih svojega življenja akademik Vojeslav Molè napisal, da je v mladosti na Dunaju spoznal občudovanega Ivana Prijatelja in se predvsem čudil, da mu je ob vsej svoji mednarodni razgledanosti mnogo raje kot o velikih ruskih pisateljih, Čehovu ali Tolstoju, govoril »o razvoju slovenske misli in književnosti«. Zdelo se mu je nenavadno, da se tako pomemben mož ukvarja s takimi malenkostmi, kot so razni »Čbeličarji pa Jakob Zupan, Pavlina Pajkova idr.«. A je priznal, da je bilo to čudenje tedaj samo posledica njegovega tedanjega »neznanja in nerazumevanja problematike zgodovine slovenskega slovstva in kulture« in da seveda ni »dolgo ostal tega mnenja«. Med take »malenkosti« je sodil tudi čbeličar Žakelj, ki se ga je v zvezi z Vrazovimi pismi in komentiranjem Žakljevega prevoda Puškinovih *Stanc* dotikal tudi Prijatelj, sicer pa ljudske pesmi, ki jih je zapisal, v *Krajnski čbelici*, kjer so bile objavljene ob Vodnikovih, Prešernovih, Kastelčevih in Žemljevih verzih, ne nosijo zapisovalčevega imena. Žakljeve zasluge živijo vse do danes največkrat brez njegovega zapisovalskega avtorstva, ki je v resnici tačas le še

malo znano, saj je celo v Matičini literarni zgodovini omenjeno le na enem mestu, kjer izvemo, da je Žakelj zapisal vrsto pesmi iz petega zvezka *Krajnske čbelice*; prav v njej pa sta poleg drugih priobčeni tudi znameniti ljudski pesmi o mladi Bredi in mladi Zori.

Pesnik iz kroga sodelavcev *Krajnske čbelice* in Bleiweisovih *Novic* je danes gotovo najbolj znan kot zapisovalec ljudskih pesmi, ki jih je slišal od svoje matere Ane. *Krajnska čbelica* seveda izstopa v znamenju genija Prešerna, a manjši prizadevni pevci ustvarjajo zaledje, v katerem so se trudili za dvig slovenske kulture in vzpostavljanje zavesti o njeni tradiciji, ki je posebno vidna prav v ljudski pesmi. Tega se je pričelo najbolj zavedati romantično 19. stoletje, v katerem je med letoma 1816 in 1868 živel tudi Žakelj, ki je bil najprej vključen še v ilirski kulturni krog (in je zato sprva pisal ne o slavcu, ampak o slavulju). Ljudske pesmi, ki jih je zapisal Žakelj, so bile nekoč zelo živo v zavesti že glede na naklonjenost do ljudskega izročila; imele so svoje mesto v šolskih čitankah in antologijah in ostajajo v opusu ljudskega pesništva znamenite še danes. Sicer pa je Žakljevo delo, še posebno njegove danes manj prezentne izvirne pesmi, ki so jih nekoč spremljali prevodi ali priredbe, med katerimi meje med avtorstvi niti niso vedno jasne, vse bolj prepuščeno predvsem kulturnozgodovinskemu zanimanju, a na novo kliče tudi po estetski presoji, najbolj vznemirljivo pa je za narodopisne preučevalce.

France Prešeren je ustvarjalno prepesnil že poprej zapisano ljudsko pesem *Lepa Vida*, ohranil je njeno sporočilo, a jo povzdignil na višjo estetsko raven, in podobno je najbrž ob svojih zapisovanjih, ki so nekoliko redigirana ali so se pozneje v novih, navadno razširjenih variantah celo spreminjala, skušal počenjati tudi Žakelj, ki zato povzroča preglavice raziskovalcem, kadar iščejo razmerje med avtentično ljudsko pesmijo in njeno poznejšo stilizacijo oziroma predelavo, kakršna je v našem slovstvu najbrž najlepše razvidna pri *Lepi Vidi*. Ta je postala celo osrednji simbol slovenskega hrepenenja, ki je odmeval v umetni literaturi z Jurčičem in Cankarjem in v raziskavah slovenskih akademikov od Grafenauerja do Pogačnika, akademik Cevc pa je z njenim hrepenenjem povezal tudi slovenske slikarske impresioniste, medtem ko so ljudski pesmi z modernejšo secesijsko formo prisluhnilo vesnani, Žakljevem zapisu pesmi iz idrijskih hribov *Minica*, imenovane tudi *Spanjščice*, pa secesijski Dobnikar. Prav tako pomembni junakinji naše ljudske pesmi mlado Bredo in mlado Zoro, pa tudi manj popularno mlado Mojco, nam je Žakelj celo prvi odkril, a ju je hkrati nekoliko prepesnil oziroma korigiral, Anton Slodnjak pa je ponovil celo domnevo, da bi tudi *Mladi Bredi* »utegnil dati zadnji prireditveni blagoslov Prešeren«. Zlasti *Mlada Breda* je prav tako odmevala tudi v slovenski poznejši literaturi, posebej pri Ivanu Preglju, oživela v knjižnih ilustracijah in se izrecno iz ljudske pesmi naselila celo v konkretna lastna imena, skupaj s kakšno Zariko in Sončico, Mlada Zora

pa je v naše izročilo vnesla shakespearski motiv korena lečena. V svoji ljudski zvrsti sta postali obe pesmi antologijski in sta bili prevajani tudi v tuje jezike. Pomen *Mlade Brede* pa je Marija Stanonik primerjala celo z znamenitostjo srbske *Hasanaginice*.

Anton Žakelj nam je s svojim narodopisnim delom ohranil dragocenosti, za katere mu moramo biti hvaležni ne glede na siceršnjo moč njegove ustvarjalnosti, ki je presojana različno. Že Karol Glaser ga imenuje pesnika po božji volji, Maks Pleteršnik je v zborniku *Slovanstvo* zapisal, da so njegove pesmi premalo cenjene, Anton Slodnjak meni, da je bil »darovit in izviren«, »zadnji neposredni Prešernov učenec«, medtem ko ga Jože Pogačnik uvršča med »manj pomembne slovenske stihotvorce«, a v eni od pesmi razbira celo nastavke impresije, vsekakor pa lahko v njej občutimo krajinsko poetično razpoloženje, kakršno je v tistem času ponekod razvidno tudi v slikarstvu. V Žakljevi dikciji in besedju je moč opaziti tako sledove Prešerna kot samovoljnost Koseskega, oba pesnika pa Žakelj v svojih verzih celo omenja, Prešerna kot slavca in Vesela kot škrjanca.

Take pesmi, posebno *Mlado Bredo*, je raziskovala oziroma jih še danes raziskuje akademikinja Marija Stanonik, ki je tudi zaslužna pobudnica današnjega simpozija in je v eni in isti osebi tako literarna zgodovinarica kot etnologinja, ki jo pritegujejo vse specifične pesniške zvrsti od ljudskih pesmi vseh vrst tja do samotnega, Bogu posvečenega pesnjenja redovnic. Skozi njeno optiko se nam na novo obuja zavest, da so ljudske pesmi kot avtentičen del izročila tudi dragoceno gradivo, skozi katero lahko razbiramo sledove naše preteklosti celo kot pravcati arheologi, kar mi v spominu najnazorneje potrjujejo prizadevanja Jožeta Kastelica, ki je odkril v omembi zlate koklje s piščeti v eni od ljudskih pesmi ohranjen spomin na starodavno langobardsko umetnino iz katedrale v Monzi. V pesmih, ki jih je zapisal Žakelj, pa živijo vsaj spomini na turške osvajalce ali se razkrivajo realije nekdanje grajske oziroma stanovanjske opreme, predvsem pa v življenjskih usodah vznemirljiva arhetipskost medčloveških odnosov, kakršni so razmerja med nevesto in hudobno taščo ali žensko svobodo utesnjujočimi bratovskimi vezmi, v znani baladi o nuni Urški pa tudi spomin na samomor dekleta, ki je že videlo življenje in je bilo zato prepozno zaprto v samostan, da bi lahko tako osamitev še preneslo. Sicer pa je Žakelj opeval tudi lepoto slavčeve pesmi in rož, v katerih je lahko že na zemlji dojel slutnjo nebeškega veselja, ogovarjal je zaničevalce pesnikov, v katerih delu je videl božji poklic in za radoživim veseljem tudi skrito žalost, opisoval pa tudi naravno lepoto krajev, Triglava, Blegoša ali Bleda ter posvetil verze posvetitvi velikega oltarja v dolnjski cerkvi na Raki in besedno oživil za likovno ikonografijo pomembno legendo Udarjene Marije v nekoč množično obiskovani gorenjski romarski cerkvi v Ljubnem.

Spraševanja ob takih zapisovanjih in popisovanjih so netivo za literarne zgodovinarje in etnologe, kakršna je med članicami Slovenske akademije znanosti

in umetnosti Marija Stanonik. Še toliko bolj pa je pomenljivo, da je kot Žirovka v današnjo zavest Akademije prinesla prav Žaklja, ker je bil Rodoljub Ledinski doma iz vasi Ledine nad Žirmi, iz nadarjene družine, iz katere je po materini strani izšel tudi slikar Anton Ažbe; žirovski priimek Žakelj, eden najbolj pogostih v tistih krajih, pa je v slovenski literaturi ponovno oživel tudi danes.

Za Žirovce vemo, da so nadvse čuječni lokalpatrioti in so na svoje pomembne ali še tako minorne ali drugod prezrte rojake ponosni vsaj toliko kot Novomeščani na nekdanje slavne dijake svoje staroslavne gimnazije, med katere je sodil tudi Žakelj, ki je bil sicer kaplan v bližnji dolenski Mirni peči, v Sv. Križu pri Kostanjevici na Krki in nazadnje v Velikem Trnu blizu Leskovca pri Krškem, kjer so mu prav na pobudo Marije Stanonik odkrili spominsko ploščo. O taki zavzetosti priča tudi poudarjeno velik trud Žirovcev za osvetljevanje njihovega kulturnega pomena, ki dela iz nekoč odmaknjenih Rovt kulturne Atene in se pri tem usmerja na vsa področja, ob literarnem zlasti na likovno, kjer so se ustvarjalci prav tako radi spuščali na ljudsko raven. O tem duhovito priča nenavaden in vseobsegajoč *Žirovski besednjak*, ki ga je sestavil Miha Naglič in v katerem preberemo, da je prvak žirovskih pesnikov še vedno Anton Žakelj, ki je bil tudi ledinski rodoljub in je ostal vse življenje le kaplan, ker je prerad pogledal v kozarec, a je menda tudi pri tem ohranjal dostojanstvo, in je bil torej kot pristen pevec tudi duhovit veseljak, ki ga je že Marn označil tudi kot zelo izobraženega ter izvrstnega v sukanju besed, v ljudskem spominu pa se je ohranil tudi kot velik duhovitež. O vsem tem gotovo priča tudi njegova pesem *In vino veritas*.

O tem, kakšen pesnik in zapisovalec je bil Žakelj nekoč in kakšen je videti danes, kakšen je bil njegov čas in kakšno je njegovo mesto v kulturni zgodovini, v čem so njegove trajne zasluge, ustvarjalni dosežki in omejitve, kaj nam njegovo delo lahko še danes posreduje in simbolizira in še o marsičem drugem nam bo odgovarjal današnji z napovedanimi referati intenzivno natrpani simpozij. Vsem spoštovanim navzočim in referentom se zahvaljujem za udeležbo in naklonjeno sodelovanje. V imenu Slovenske akademije znanosti in umetnosti vas vse še enkrat lepo pozdravljam in želim simpoziju uspešno in prijetno delo, z željo, da bomo po njem, kljub krvavim baladam in opozarjanjem na minljivost, lahko z besedami prostodušnega Žakljevega črnega kosa še vedno razigrano zapeli: »Kjer bom hodil, bom vesel, / povesod bom žvižgal, sladko pel.«

Akademik prof. dr. Milček Komelj,
podpredsednik SAZU